

ČAROBNA IGLA

Zbirka gramofona i riječke diskografije u Muzeju grada Rijeke,
18. svibnja - 31. listopada 2004.

ERVIN DUBROVIĆ □ Muzej grada Rijeke, Rijeka

sl.1. Izložba zbirke gramofona i riječke diskografije "Čarobna igla" u Muzeju grada Rijeke, 2004.
Fototeka Muzeja grada Rijeke

UVOD - MUZEJ GRADA RIJEKE I NJEGOVIH PRVIH

DESET GODINA. Muzej grada Rijeke ove godine obilježava desetu godišnjicu svojega postojanja. Osnovan je 1994. odlukom Gradskog vijeća grada Rijeke i tim je korakom započela transformacija bivšega Muzeja Revolucije u gradski muzej.

Proučavanjem prošlosti i početnog stvarnog stanja novoga Muzeja može se ukratko ustvrditi da je zatečena građa uglavnom "papirnata" i dokumentarna (rukopisi, strojopisi, tiskana građa i fotografska dokumentacija) i da je stalni postav (uglavnom utemeljen na presnimcima, fotografskim povećanjima, maketama i malobrojnim izvornim predmetima) bio posve zastario. Uglavnom, zaključak je da je novi muzej smješten u zgradu koja je često bila vrlo hvaljena, ali je za novu namjenu posve nefunkcionalna. "Betonska kocka"

muzeja, s velikim staklenim stijenama bez mogućnosti ventilacije, kao i s nefunkcionalnim rasporedom prostora i stubišta, namjenski je građena za muzej, ali bez ikakvog prostora za smještaj muzejske građe i s nedovoljno prostora za stalni postav. Stoga se posljednjih godina zalažemo za novu zgradu - i to za dosad posve neiskorištenu poslovnu palaču Rafinerije šećera iz sredine 18. stoljeća, koja je u vlasništvu Grada Rijeke i u kojoj su upravo započela prva ozbiljna restauratorska istraživanja, a još joj nije određena buduća namjena.

U međuvremenu su muzealci prionuli poslu skupljanja građe za povijest grada i počeli priređivati kulturološke izložbe o raznim usko i precizno postavljenim temama (*Parkovna baština, Mostovi na Rječini, Fontane i perila, Riječka stubišta, Kinematografija u Rijeci, Riječka luka...*). Izložbe su, doduše, isprva bile podosta "papier-

nate", bez originalnih predmeta, ali temeljite i ozbiljno pripremljene. No ubrzo je započelo i sustavno prikupljanje građe, i to zahvaljujući sredstvima Grada Rijeke koja se otpočetka redovito izdvajaju za otkup. Uz ponešto početnih lutanja, utemeljene su i prve zbirke. U desetogodišnjoj povijesti Muzeja grada Rijeke održane su i prve izložbe novih akvizicija, nekoliko izložbi predmeta iz pojedinih zbirki (*Riječke marke*, *Slike iz zbirke CroatiaLinea*, izložbe umjetničke fotografije iz zbirke Muzeja...). No za desetu godišnjicu Muzeja poželjeli smo prirediti izložbu atraktivnu širim krugovima građana, koja bi mogla imati i znatan medijski odjek, uz obvezu da bude zasnovana na predmetima iz vlastitih muzejskih zbirki.

KONCEPCIJA „ČAROBNE IGLE“. Spontano nam je postalo jasno da se takva izložba može prirediti postavom gramofona i gramofonskih ploča koje smo počeli prikupljati prije samo pet godina (preciznije, 1999.). Iako smo isprva pomišljali na manju izložbu, a i to sa strahovanjem da ni za nju neće biti dovoljno zanimljive građe, uoči izložbe počeli smo ubrzano i sustavno tragati za dostupnim predmetima i prikupljati glazbene automate, gramofone i gramofonske ploče za koje smo smatrali da bi nam bili važni u prikazivanju povijesti fonografije, dakako s posebnim osvrtom na Hrvatsku i, naravno, Rijeku. Među brojnim promišljanjima vezanima za koncepciju izložbe posebno je bila naglašena volja za odmakom od tehnicističkog aspekta kojemu bi takva izložba mogla "podleći". Takav pristup nije naša zadaća i nakon iscrpne i izvrsne izložbe što ju je prije nekoliko godina priredio Tehnički muzej u Zagrebu, s tog stajališta ne bismo imali reći bogzna što novo.

Otpočetka smo težili kulturno-povijesnom konceptu koji bi prikazivao društvenu povijest fonografije, običaje jednoga vremena vezane za pojavu "strojeva koji govore" (često su ih zvali *the talking machines* ili, u Rijeci, *macchine parlanti*). Zanimao nas je i glazbeni ukus vremena i pojave o kojima se danas vrlo malo zna jer su se uglavnom zbivale od kraja 19. do sredine 20. stoljeća, pa je od toga doba minulo već više od pedeset godina. Namjerno smo propustili u izložbu uključiti

sl.2. Kako se kroz povijest mijenjao gramofon moglo se vidjeti na izložbi "Čarobna igla", MGR, 2004.

Fototeka Muzeja grada Rijeke

sl.3. Gramofonske ploče i omoti, "Čarobna igla", MGR, 2004.

Fototeka Muzeja grada Rijeke

najnoviju fonografsku povijest (prije svega mislim na diskografske hitove iz 1970-ih i 1980-ih godina, kao i na posljednje ploče s početka 1990-ih godina) jer bi nemoguće bilo napraviti potpun i objektivan pregled, a teško bi bilo postići i sustavan i dosljedan izbor. K tome, taj bi nas posao odveo daleko od prvotne namjere predstavljanja stare fonografske tehnike. Usto, pokazalo se ni da glavnina glazbenika, među kojima smo se prije svega usmjerili na one koji pripadaju popularnoj, zabavnoj glazbi, više uopće nemaju vlastite ploče i uopće ne drže do takve "dokumentacije"! Također smo otkrili neke zanimljive i zaboravljene "riječke priče" vezane za lokalnu povijest recepcije fonografije, kao i poseban fenomen riječkog Radija, koji je 1955.-1956. snimio pedesetak pjesama riječkih estradnih glazbenika i ovdašnjih pjevača, a izdao ih je zagrebački Jugoton, jedina tadašnja diskografska kuća u zemlji. Te su se ploče vrtjele na brojnim radio stanicama i slušale u cijeloj Jugoslaviji. Priča o tom fenomenu riječkih pjevača i glazbenika, popraćena, dakako, glazbom - i to preuzetom s izvornih ploča - postala je, uvjereni smo, efektinim zaokruženjem izložbe.

Izložbu smo nazvali *Čarobna igla* zbog fascinacije činjenicom koja nas je podsjetila na početke fonografije, kao i zbog građe - gramofona i ploča, koju povezuje upravo ta mala iglica. Ljudi u početku naprosto nisu mogli vjerovati da iz fonografskog valjka i gramofonske ploče može izlaziti zvuk, da tako beživotni predmeti mogu odjednom oživjeti i progovoriti i da je za to dovoljan dodir s običnom čeličnom iglom. Bili su uvjereni da negdje u blizini mora biti skriven trbuhozborac! Prvotna fascinacija starim slikovitim gramofonima s "trubama" protegla se tijekom rada na izložbi i na fascinaciju gramofonskim pločama - dakako, njihovim sadržajem (raznim šlagerima, pošalicama i glumačkim dijalozima, folklornim pjesmicama pučkih pjevača, političkim govorima...), dakle onim "nematerijalnim" na uvijek istim ili neznatno različitim pločama, što se u stotinjak godina povijesti naoko i nisu mnogo promijenile. Svakako, barem oblikom i izgledom, mnogo manje nego sva ostala fonografska tehnika.

Zbog kompleksnosti i multidisciplinarnosti projekta bila je oformljena i oveća ekipa različitih stručnjaka. Izložbu

sl.4. Najlepnije ploče s početka prvih desetljeća 20. st..

Fototeka Muzeja grada Rijeke

sl.5. Džepni gramofon Mickiphone, 1930.-1940., težina 1,6 kg, 2004.
Fototeka Muzeja grada Rijeke

sl.6. Gramofon sa malom bakrenom trubom, 1899.g., težina 4 kg, otkup 1999.
Fototeka Muzeja grada Rijeke

sl.7. Kutije voštanih valjaka za fonograf, primjerci u MGR nisu upotrebljeni, tj. u njih nije urezan zvuk,
Fototeka Muzeja grada Rijeke

smo (kao i opsežan, bogato ilustriran katalog) postavili dvodijelno (autor koncepcije Ervin Dubrović) jer su nam se spontano nametnule dvije cjeline - zbirka gramofona i riječka diskografija. U obradi gramofona, fonografa, glazbenih automata i gramofonskih ploča bitan je suradnik bio Željko Staklarević (viši kustos Tehničkog muzeja u Zagrebu), koji je napisao i glavninu tekstova u katalogu vezanome za te teme. Voditeljica glazbene zbirke Muzeja kustosica Nada Sabljčić-Butorac posebno je obradila dio zbirke i sastavila povijest riječkih zgoda (od 1880-ih do 1930-ih). Džuboksima se, pak, pozabavio rock i pop kritičar i glazbeni producent Koraljko Pasarić.

Na drugom djelu izložbe i kataloga, na riječkoj diskografiji, surađivali su Nenad Marjanović Zulim, glazbeni urednik Radio Zagreba, Siniša Škarica, urednik Croatia Recordsa, te novinarka Slavica Mrkić-Modrić i Ervin Dubrović.

ZANIMLJIVOSTI I RIJETKOSTI U ZBIRCI GRAMOFONA I GRAMOFONSKIH PLOČA.

Gramofone i gramofonske ploče počeli smo prikupljati kada nam je pasionirani poznavatelj povijesti gramofona, Dušan Kukić iz Opatije ponudio neke od najstarijih primjeraka u Hrvatskoj (nekad i u Jugoslaviji, kako je početkom sedamdesetih ustvrdila anketa revije *Studio*). Tada smo inicirali zbirku u kojoj se našao primjerak iz 1899. iz tvornice izumitelja gramofona Emila Berlinera, kao i ploča (*Cavalleria rusti-*

cana) proizvedena već 1898. u tvornici Berlinerova brata u Hannoveru. Ta je ploča nastala prve godine proizvodnje gramofonskih ploča na europskom kopnu (tek je nekoliko mjeseci prije bila započela proizvodnja u Engleskoj), a svojedobno je proglašena najstarijom u Jugoslaviji.

Upravo tijekom priređivanja izložbe krenuli smo u ubrzanu potragu za primjercima koji bi omogućili što potpuniji prikaz razvoja fonografije i u krugu skupljača pronašli neke, za upotpunjavanje zbirke vrlo važne primjerke. Osobito zanimljive primjerke gramofona i ploča otkupili smo od Zlatka Ivkovića iz Zagreba, među kojima i gramofon s oznakom riječkoga trgovca - što nam je sa stajališta gradskog muzeja vrlo važno - kao i zasad jedini fonograf u zbirci (koji umjesto ploče kao nosač zvuka ima cilindar), i to iz tvornice pronalazača fonografa Thomasa Alve Edisona (potječe iz razdoblja je 1897.-1900.). Od Ivkovića smo nabavili i oveću zbirku ploča iz ranoga "akustičnoga" i kasnijega "električnog" razdoblja. Među pločama s hrvatskim pjesmama ističu se one strane proizvodnje s početka stoljeća (velikih diskografskih kuća *Columbia*, *Odeon*...), kao i ploče koje je od kraja dvadesetih godina izdavala zagrebačka diskografska kuća Edison Bell Penkala, a nama su iz zavičajnih razloga vrlo zanimljive kao najstarije snimke izvornih pučkih svirača i pjevača. To je niz primorskih pjesama u izvedbi pjevača i svirača sopela s otoka Krka (*Vrbniče nad morem*, *Marice divojko*, *Dobrinj je bili grad*...). U zbirci posjedujemo i ploče riječkih zabavnih pjevača i glazbenika iz pedesetih i šezdesetih godina. Nakon prvih izvedbi u studiju Radija Rijeke (sve su snimljene na starim Jugotonovim pločama, od šelaka i na 78 okretaja), većina riječkih pjevača, poput Bruna Petralija, Zvonka Krkljuša, Dua s Kvarnera i Trija Tividi, snima s velikim zagrebačkim i ljubljanskim plesnim i džez orkestrima (kasnije je riječ o vinilnim pločama, singlicama na 45 okretaja i longplejkama na 33 okretaja). Danas je neke od tih ploča vrlo teško pronaći, dijelom i zbog toga što su vrlo lomljive (posljednje Jugotonove ploče od šelaka) i, dakako, zbog promjene glazbenog ukusa i fonografske tehnike. Najprije su stradale ploče koje su izgledale najmanje atraktivno, s pjevačima i pjesmama kojih se sjećaju

sl.8. Gramofonske ploče i izvođači, "Čarobna igla", MGR, 2004. Fototeka Muzeja grada Rijeke

samo rijetki a koje, usto, još nisu dobile patinu i postale pravi antikviteti.

Kao kuriozitet vezan za diskografsku proizvodnju treba reći da su najveće diskografske uspjehe postizali Opatijci. Danas kad se pod "zlatnom pločom" razumijeva uspjeh od nekoliko tisuća primjeraka prodanih CD-ova, vrijedi se prisjetiti da je velik i nedostižan međunarodni uspjeh postigao Ivo Robić s milijunskim nakladama (*Morgen*, 1959.), a da je veliki nacionalni uspjeh postigla Beti Jurković - s više od sto tisuća prodanih primjeraka (*Jedna gitara bezbroj divnih snova*, 1969).

OBLIKOVANJE I POSTAV IZLOŽBE, PROMIDŽBA I

ODJECI. Oblikovanje izložbe, popratne publikacije i reklamnu kampanju osmislili smo ponnije nego inače. Klaudio Cetina, naš stalni suradnik, profesor i umjetnički direktor na Nuova accademia di belle arti u Milanu, bio je dizajner izložbe i svih publikacija (katalog velikog formata, opsega 100 stranica, nizovi po tri različita plakata velikog formata i tri razglednice, te ulaznice i deplijani, posebno na hrvatskome, posebno na engleskome). Cetina je, zajedno sa suradnikom Bojanom Kukuljanom, osmislio i novinske i televizijske reklame, telope i spotove.

Medijski pokrovitelji Radio Rijeka, Novi list i Kanal Ri (riječka televizijska postaja) također su podržavali izložbu konkretnije nego što to inače čine. Radio Rijeka je u sklopu emisija kulture četvrtkom imao niz kratkih povijesnih priča vezanih za izložbu (u suradnji s priređivačima izložbe) a srijedom navečer emisije su bile

posvećene riječkim glazbenim umjetnicima pedesetih (Ljubo Kuntarić, Trio Tividi, Beti Jurković...).

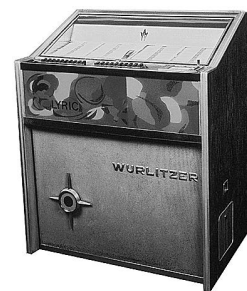
Novine su iscrpno izvještavale o izložbi - na jednoj ili više novinskih stranica (*Novi list*, *Jutarnji list* i *La voce*). Veliko je zanimanje pokazala i državna televizija - dosad je prikazan efektan izvještaj u Meridijanu 16, a najavljene su ekipe emisije Crno-bijelo u boji i dokumentarne serije Iz riznice hrvatskih muzeja.

Uz zapaženu izložbu *Riječka luka* (s kojom smo, u reduciranom opsegu, gostovali i u Budimpešti i Zagrebu), ovo je dosad najambiciozniji izložbeni projekt Muzeja. *Riječka luka* bila je atraktivna po odabranim sadržajima i vizualnoj koncepciji (Claudio Cetina) iako ta izložba gotovo uopće nije imala nikakvih predmeta, pogotovo ne pravih eksponata. *Čarobna igla* posve je drugačija, koncipirana je isključivo od predmeta iz zbirki Muzeja grada Rijeke. Izloženi gramofoni okosnica su jedne od najatraktivnijih zbirki te vrste u Hrvatskoj i ujedno okosnica izložbe koja je, sudeći po reakcijama posjetitelja, umnogome nadmašila očekivanja. Najčešći je komentar kratak i jasan: "Izložba je super!" Neki je, pak, oduševljeni posjetitelj ustvrdio: "Ovo nije *Čarobna igla* nego *Čarobna izložba!*"

Primljeno: 9. rujna 2004.

sl.9. Električni gramofon 1930.-1935. Fototeka Muzeja grada Rijeke

sl.10. Džuboks Rock Ola, 1961.-1967., glazbeni automat iz fundusa MGR Fototeka Muzeja grada Rijeke

sl.11. Ivo Robić, na plakatu za plesne večeri u hotelu Kvarner i na omotima svojih najpoznatijih hitova pedesetih. Fototeka Muzeja grada Rijeke

THE MAGIC NEEDLE

The collection of phonographs and discography in Rijeka at the Rijeka Town Museum, May 18th to October 31st 2004

In order to mark the tenth anniversary of the Rijeka Town Museum in 2004, the curators wanted to prepare an exhibition that would have significant media coverage, with the provision that it should be based on objects from the Museum's collections. They called the exhibition "The Magic Needle" because of the fascination with the beginnings of phonograph technology, as well as the objects, the phonographs and the phonograph records that are linked by this small needle. During work on the exhibition, the initial fascination with picturesque old phonographs with "trumpets" extended to the fascination with phonograph records - namely their content (various popular tunes, jokes and actors' dialogues, folk songs, political speeches...) in the sense of the "non-material" content of what are almost in all cases identical or very similar records that have undergone little or no visible change over about a hundred years of history.

The Museum began to collect phonographs and phonograph records when Dušan Kukić from Opatija, an avid expert of the history of phonographs, offered to donate some of the oldest phonographs in Croatia. This marked the beginning of the collection that holds a 1899 phonograph from the factory of the inventor of the phonograph Emil Berliner, as well as a record (*Cavalleria rusticana*) produced as early as 1898 in the factory belonging to Berliner's brother in Hanover. During preparations for the exhibition, curators searched for specimens that would provide them with a comprehensive overview of the development of phonographs; they discovered material important for completing the collection. From the outset they aimed at a cultural and historical concept that would show the social history of phonograph technology, the customs of a time linked with the appearance of "talking machines". They were also interested in the musical taste of the time and phenomena that we know little about today since they, for the most part, belong to the period from the end of the 19th to the middle of the 20th century. Research into musical history has unearthed some interesting forgotten stories from Rijeka linked with the local history of the reception of phonograph technology, as well as the separate phenomenon of the radio station in Rijeka that recorded some fifty songs by singers and musicians from Rijeka in 1955 and 1956; these recordings were issued by Jugoton in Zagreb, which was at that time the only record company in the country. The collection also holds recordings by Rijeka's singers and musicians from the fifties and sixties. It is interesting to note that the most successful recordings were made by singers and musicians from the nearby resort of Opatija. Today, when in for a "gold record" in Croatia you need to sell only several thousand copies, it is worth noting Ivo Robić's great and unsurpassed international success with millions of copies sold (*Morgen*, 1959), and that Beti Jurković had a great national hit with over a hundred thousand sold copies (*Jedna gitara bezbroj divnih snova*, 1969).